

Navade primorskih Slovencev.

Ljudske narodne navade in šege o raznih okoljskih družbinskega življenja so se naj več na deželi med prostimi kmeti ohranile, in tist čistejši, kolikor so daleč od mesta. Taj sim od desetega leta svoje starosti iz doma, in v mestu živel, in po dokončanem šolah samo štiri leta v neki vasi blizu Gorice, in še to med profurancnimi Slovenci bil, sadaj sim na že šest let v Gorici; zatoj tudi nisim miel nikoli prave prilžnosti, da bi sam s svojimi očmi vidil, kako se nepošajčeni Slovenci naših primorskih krajev o raznih prilžnostih vedejo. Ako mi bo mogoče, da od katkega prijatla kaj več vem, Tam hočem že naznaniti. To bodi redno v izgovor, da na to vprašanje jugosl. zgodovinskega društva le tako malo in nepopolnoma odgovarjam.

a. Porod.

Kar sim do sadaj izvedil, matere in babice marsikej vrajnjega počenajajo okoli novorojenega deteta, ni na zibelko s kredo neke čudne znanija nacičkajo, da bi dete obvarvale vrake škode. V nekkih krajih, kakor p. v Liški na beneičanski meji, novo rojeno dete skozi odprto okno van pomoli, (kar stori baba) zato da bi ne bilo vedomec. Menijo namreč, da tak otrok gotovo vedomec postane, ako se z njim tega ne stori. Tudi od rojenic se kaj slisi, pa ne vem, kaj od njih pravijo.

b. Krst.

Kater se jih v mestu najde, kateri se ne prenačijo s krstom, tako so nasproti silno skrbni popravit. ljudje, posebno naši Slovenci, da se novorojeno dete tako brž krsti, kakor je li mogoče. Lito gredo prosit katkega znanca, posebno če je kolikaj premožen, da naj bo detetu nunc; kadar je za bota ali krstnega kuma naprošen, ne sme odreči. Kadar je dete krščeno in v krstne bukve upisano, gre ož otroka z kumom (ali kumoma, ker naravno po dva ženijo, kuma in kuma) in pa z babo naravno naravnost v Kršno, kje se veselo gostijo. Kumi staršem otroka vselej kaj podarijo, posebno je naravnost hleb belega kruha (štrca).

c. ženitva.

Kadar ni mladenc bojo prihodnje zaroknice izbore (ali kadar ma jo starši ptočijo ali pa varhi - strofi), se odloči dan za objubo. Lidejo se pri starih neveste ož ženina in ženin sam, ter pripelajo sabo tudi crega znane svojega dobrega prijatla (staršina). Gotoljubno vprejeti se začnejo najpred progovarjati in pogadati za doto. Jeto stopijo v zadovoljstvo oboje strani, takrat potlečijo se davesto, jo vprašajo, ali privoli v to pogodbo, in če je vse prav, si podarta besne roke ženin in nevesta, in staršina (v nekkih krajih namreč je to naravno) vzame bučo in ali pa bokal vina, in jima ga nekej infiji na roke, kakor bi kosel s temreči, da ju tako zavreje. Tu se tudi pogodijo kdaj oima poroka biti. Kadar napoči dan poroke gresta ženin in nevesta k spovedi in k sv. obhajilu, ako se to ni že dan prej zgodilo. Liten se vse praznično napravi, in godci so pripravljeni. Nevesta se na pripravlja doma s svojimi družicami, ženin pa s staršini in z drugimi; ako je čas v cerkev iti k poroki, se ženin s svojimi tovarši in muziko vzdigne, in gre po nevesto. Ko so blizu nevestine hiše, vkelijo, ko pa do hiše pridejo, najdejo vrata zapote, trkajo, in na vprašanje, kdo je? kdo tka? odgovorijo: Da so dobri prijatli, da iščejo eno egubljeno oočico, katero najo tae v hiši naiti; ali pa, da so goloba vtrclili, in da je ta notri se skril, da ga gredo iskat; naj jim torej odprejo. Preden se jim odpre, marsikake brutke vzenjajo. Kadar se jim odpre, zaukajo veselo, ter grejo z nevesto po kratkem zastetku v cerkev k poroki, spoculjeni od godcov. Kadar je v cerkvi vse po redi opravljeno, in vnu v cerkve stopijo, se je v nekkih krajih (tako p. na Liški) nevesta k vinu zapirala, in se le potem je bila ženinu nazaj dana, kadar je za njo kaj plačati. Če je ženin iz druge vasi, mora pri tej prilžnosti v nekkih krajih mladencem te vasi, iz katke

je nevesta, po svoji premožnosti, kaj plačati, če ne mu ne pusté neveste odpujati na svoj dom. Je vse to storjeno, gredo zopet vti z godci na dom nevestinih staršev, kjer je velik obed pripravljen. Pri jedi se šalijo, smesnice pripovedujejo, zdravice napivajo in se prav veselo gostijo. Otroci iz sosenske se zbirajo zunaj hiše in zlagajo tudi pod mizo, da bi veneli gostov kaj dobé. Na zadnje konec obeda pride kuharica z veliko kuhanco (Kochlöffel), in bere od gostov darove. Vsak ji kaj da. Ko pa pride do ženina, ji vzame ženin kuhanco iz rok, in z njo tako ob mizo vdar, da se na prvih mah na kose razleti. Po tem se pleše. Kadar u nevesta na novi dom pripelja, jo pričaka tašča navadno na pragu hiše, in ji napije iz majolkega bokala; nevesta ga vzame, vže vanjen denar (tolus, cekin, ali kakor premore), joje tašči na zdravje, in ji bokal naraj poda. (Sploh je navada, da nevesta, kadar k hiši pride, vsem v hiši nekaj ~~pa~~ podari ali v denarju ali v perilu). Tašča ji poda na to Kolovrat in pa lonec, in drugo hišno ~~posodo~~ posodo v znamenje, da bo od sedaj ondi s tem opraviti imela. Na domu ženinovem je zopet obedvanje, in v nekaterih krajih, kakor na pr. v Trzinških gorah, ostajajo vsakje vkupej po celi teden. V Litki, od ktere sem še zgoraj nekaj omenil, je bila nocoj še ta navada, da ko je nevesta prvokrat po poroki šla po vode, jo je druga spremljevala do studenca in naraj na dom, kateri je potem nevesta en denar v roko vtisnila.

d. Kumi ali botri.

Vsaki skrb, da si kuma izbere izmed znancev in Sobrah prijatelov, posebno pa takega, ki ima kaj premoženja. Bolj pa, kakor se zeni zdi, cenijo krotne kume, kakor birmške, tudi se ne prigr. Lahko, da bi se kum s kumom pričel in v razputi z njim živl.

e. Smrt in pogreb.

Na Kravan pri pogrebu menda nekej pojejo, ali do sedaj mi ni bilo še mogoče take pesmice v roke dobiti. Trublani skoli Gorice tako neumno tulijo za mlčičem, kadar ga k pogrebu nesejo, in človek ne ve, ali bi u smejal ali jecal. V Trzinških gorah na beničanski meji se nekkere kraté to le zapari: Kadar mlčiča iz hiše nesejo, vzame eden luč, ki je zraven mlčičevega odra gorela, in jo pod ader ali pod posteljo ali v kak kot vže, da vzame, zato da, kakor pravijo, duša rajncega ne hupi, temuč se zublča. Kadar mlčiča v trugo denejo, razgrnejo čerani vselej bel prt, in se le potem denejo pokrov čer. Mlčiča nesejo vselej bližni sosedeji, in dobijo za to dobro korilo. Za pogrebinsino gredo vsi sorodniki, znanci in prijatli, ki mlčiča do groba spremijo. Tudi osmine so v navadi, to je, osmi dan po pogrebu se napravi obed za vse znance in prijatle, tudi za uboge in reveže.

f. Od koledvanja

se vsako leto še kaj bliži, ako ravno se ta navada okoli Gorice še močno zgubuje. V gorah koledvajo posebno Borčani, ki nosijo okoli na veliki palici nekako xverbo, ki jo vedno okoli vti in pa zraven pojejo, ter darove, ki se jim dajejo pobirajo. Kaj pojejo, ne vem, morda pa bomsé zvedil. Okoli Gorice je koledvanje tudi še kaj v navadi, posebno ob sv. treh kraljih. Dva, navadno trije možaki hodijo z žakljem ali bisago na rami od hiše do hiše, prepevajo marsikake pesmice od Jeruščeka, Marie, in sv. Jožefa, ter od sv. treh kraljev, in navadno tako le sklenejo:

Gospodar sedi v koti,
Drži en tolar v roki:
Da bi mu Bog dal to misel,
Da bi ga nam pribismell.

Ako kom kaj drugih pesmic dobil, ki so o takih priložnostih prepelajo, vam jih hotem drugičkrat pridobiti.

g. Božič.

Tako imenujejo goriški Slovenci kisti panj ali čok, ki ga na sveti večer namest navadnega zglavnika za ogenj postavijo (ta navada je menda tudi v ipavski dolini). Okoli ognjišča sedijo okrog gospodar, gospodinja in vsa družina, se pri ognju grejejo, orehe in lesnike tolčejo, molijo, prepevajo svete in posvetne pesmi, in si marsikaj pripovedujejo, božiču pa promijajo vina iz majolike in ga z vinom polivajo. V Kostah nad Trnovo menda ta večer v lonec ognja vzamejo, zgejo žegnano ožko, in zraven molijo roženkranc.

V Ločniku blizu Gorice imajo nekteri še sadaj to navado, da o božiču eno testo zmesijo iz vsih sort žita; to testo, ki mu božič pravijo, dajo potem živimi vžiti.

O velikih treh kraljih splah vsi s žegnano vodo škropijo hiše, hleve, živino in polje.

h. Velika noč.

Špavski dolini je bila dolgo stara navada, da so o veliki noči keppje jedli, ki so mu alleluja pravili. Valvazor od tega obširno govori. Na veliko noč, kakor tudi na sveti dan (božič) je navada, da vsak na svojem domu ostane in nikamor ne gre, kakor li v cerkev k službi božji; po hišah hoditi tako velike praznike imajo za greh. Kadar tisti dan pred božičem ali pred veliko nočjo brač k hiši pride, ga vsakler pod streho okrami in ga tudi čez praznik ne izpusti iz hiše, ker mu tako dobro postreže, kakor da bi bil ud družine. Da vsakler, če je tudi ubog, postkrbi, da ti za take praznike kaj boljšega napravi, je naravno, ali to je posebnega omenjenja vredno, da vsi skupaj jedo in se veselijo, gospodar, gospodinja, hlapci in dekletje, in berači, če so k hiši dan poprej prišli.

i. Kres.

Kres je pri nas povsod v navadi in netijo ga večidel otroci, kteri se nanj še dolgo poprej veselijo, ker sej en teden poprej rožja in drv berejo, da imajo s čim kres napraviti. Kadar nastopi večer 23. junia, grede od hiše do hiše, dajsi potrebne nehta preskrbijo. Ko solnce zaide in tema nastopa, prižgejo kres, pa jemljejo gorče glavne in jih v kviško mčajo; kadar je ogenj že manjši, začnejo tudi čezanj skakati. V nekterih krajih po Gorah se o kresu tudi z možlarji strelja.

Slovenci blizu Gorice imajo to vero, da se to noč copernice s krotniki bojujejo. Krotniki pa so dvanajsti bratje, to je, če je v kaki družini dvanajst bratov od enega očeta, je dvanajsti med njimi krotnik. O kresu so ti krotniki v veliki nevarnosti, ker jih copernice z kraklami in kolmi napadajo, ali prav za prav s kistimi ostanke rakel in kolecov, kteri se odlomijo in v zemlji ostanejo, kadar se v jeseni rakle pobirajo in domu spravljajo. Zato da bi forej copernice ne imele orožja, s kterim ^{bi} se s krotniki bojevale, kmetje prav skrbno take ostanke iz zemlje porijejo.

k. Vsih vernih duš dan.

Vsih vernih duš dan naši Slovenci pobožno molijo za svoje rajnike, in kerdo se kdo na ta dan na pot odpravi, ker pravijo, da ta dan duše iz vic pridejo in skoli v procesii hodijo, iz pokopališč namreč v cerkve in naraj. Trdijo tudi nekteri, da so jih sami s svojimi očmi že vidili. Tudi pravijo, da ta dan duše v vicah nič ne tipijo in da hodijo tudi naraj v tiste hiše, kjer so poprej živele.

Kdor na sveti večer, na večer ob novem letu in pred sv. tremi kralji tako daleč od hiše gre, da petelina peti ne sliši, pravijo, da vse reči zve, ki se imajo celo leto zgoditi.

2